

RUSYA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ TARİH YAZIMINDA HAÇLI SEFERLERİ*

Muallâ UYDU YÜCEL**

Öz

Haçlı seferleri Rus tarih yazımında önce Panslavizmin öne çıktığı bir dönemde ele alınmış ve özellikle dördüncü haçlı seferi hakkında ileri sürülen orijinal ve detaylı görüşler ispatlanmıştır. Haçlı seferleri konusunda başta Vasilyevskiy, Uспенkiy, Egorov olmak üzere pek çok Rus tarihçisi çalışmış bu tarihçiler öncelikle bu seferlerin çıkış sebepleri üzerinde durmuşlardır ki, ilk iki ilim adamı en önemli sebebi de 11. yüzyılda Bizans'ın gerek batıdan gerekse doğudan şiddetli Türk akınlarına maruz kalmasına bağlamışlardır. Rus tarihçileri Batı Avrupa araştırmacılarının eskimiş bakış açılarını eleştirerek haçlı seferlerine daha farklı bir gözle bakmışlar ve bu seferleri "Tanrı'nın Yüceliği" halesinden kopararak, şövalyelik, sömürgecilik özelemleri ve Batı Avrupa ülkelerinin kral ve prenslerinin arzuları çerçevesinde gerçekleştirildiğini ispata çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Bizans, tarih yazımı, haçlı seferleri.

Abstract

THE CRUSADES IN THE HISTORIOGRAPHY OF RUSSIAN EMPIRE

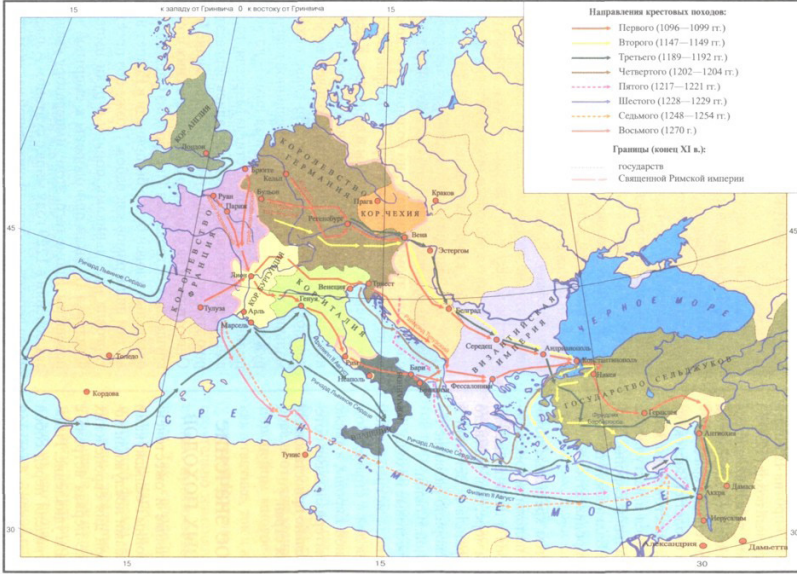
The Crusades were scrutinised in Russian historiography when Panslavism came to the forefront and the original and detailed views about the Fourth Crusade were proven. Vasilyevskiy, Uспенkiy, Egorov, and several other Russian historians studied The Crusades, focusing on the reason of their occurrence. As for the reason of crusades during the 11th century, Vasilyevskiy and Uспенkiy states that Byzantine was subject to the severe Turkish raids both from the West and the East. Russian historians studied The Crusades from different perspectives by criticizing the old-fashioned views of Western European researchers. Furthermore, by breaking the crusades from "God's dignity" aureole, they attempted to prove that the crusades were introduced in the scope of chivalry and imperialist aspirations as well as the desires of the kings and princes of Western European countries.

Keywords: Russian Empire, Russian Historiography Byzantine, Crusades.

* Bu makale, 08-10 Nisan 2016 tarihinde Konya'da düzenlenen III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Sempozyumu, *Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumu*'nda sunulan tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı; muallauyduyucel@gmail.com.

Rus dilinde “*Крестовые походы: Хаçlı сеферлери*” olarak adlandırılan bu seferler hakkında Rus tarih yazımına ait ilk eserler 19. yüzyılda yazılmaya başlanmıştır.

Haçlı Seferlerinin Haritası¹

Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde vereceğimiz üzere bu yüzyıl özellikle de bu yüzyılın son yarım yüzyılı Rusya’da Panslavizm’in çok etkin olduğu ve bu düşüncenin tarih yazımına etki yaptığı bir yüzyıl olarak gerçekleşmiştir. Ana kaynak olarak değerlendirilen Rus yıllıkları içerisinde Haçlı seferlerine dair net bilgilere maalesef tesadüf edemiyoruz. Bu yıllıklar 1240 yılında Ruslar üzerine yapılan ve bir “*Haçlı Seferi*” olarak değerlendirilen sefer ve savaş hakkında detaylı bilgiler vermektedirler ki bunlar içerisinde İpatyev, Lavrentev, Novgorod ve Pskov Yıllıkları en önde gelenleridir. Ne yazık ki 1096 ile 1099 yılları arasında gerçekleşen 1. Haçlı Seferi hakkında bu yıllıklar suskun kalmaktadırlar.

Rus tarihçileri arasında Haçlı seferleri hakkında yaptığı çalışmalar ile 20. yüzyıl boyunca öne çıkan ilim adamı M. Z. Zaborov’dur. O aşağıda isimlerini vereceğimiz bir dizi kitap ve makalede bu seferleri en ince detaylarına kadar ele almaya çalışmıştır. Onun özellikle 1953 yılında kaleme aldığı “Современная буржуазная историография крестовых походов: Rus Burjuva Tarih Yazıcılı-

¹ <http://www.emc.spb.ru/allkonkurs>, erişim tarihi 22.05.2016.

ğında Haçlı Seferleri” adlı makalesi bu konuda yapılan en önemli çalışmadır ancak bu çalışmada onun, dönemin siyasilerini memnun etmek istediğini görürüz ki yorumlarında bu isteğini de açıkça ifade etmiştir. Bilindiği üzere o dönemde yazılan bütün eserlerde Stalin’e övgülü bir gönderme yapılır ve onun düşüncelerini ifade eden sözlerinden örnekler verilir. Zaborov da burjuva Rus tarihçilerinin haçlı seferlerini yorumlamalarında gösterdikleri acizliği: “*İ. V. Stalin, toplumsal fikirler, sosyal teoriler, politik görüş ve siyasi kurumların menşeyinin bu fikirler, teoriler, düşünceler vb. ’nin bir yansıması olan sosyal bir varlıkta aramamız gerektiğini öğretir*” sözleri ile eleştirerek dile getirmektedir².

Rusya’da 19. yüzyılda başlayan haçlı seferlerine ait tarih yazımını genel olarak iki döneme ayırabiliriz. Birinci dönem Rusya İmparatorluğu tarih yazımında haçlı seferleri; İkinci dönem Sovyetler Birliği tarih yazımında haçlı seferleridir. Rusya İmparatorluğu döneminde yazılan eserlerde Rus tarihçiler kendi bakış açılarından bu seferlerin sebepleri ve sonuçları üzerinde yeni yorumlar ve görüşler ortaya atmışlar ancak bu yorum ve görüşler burjuva bakış açısına sahip oldukları gerekçesi ile Zaborov tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: “*Genel olarak bunlar haçlı seferlerinin neden başladığı sorusunun gelişimine yönelik çok değerli bilgiler ihtiva ettiler ama burjuva tarihçileri olarak tatmin edici bir çözüm üretemediler. Onların ortaya koyduğu haçlı seferleri kavrayışı; metodolojik zayıflıklarını, sınıf sınırlamalarını ve Rusya İmparatorluğu ’ndaki egemen sınıfların toplumsal ve siyasal özelliklerini yansıtan gerici bir karakter olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur*”³.

Rusya’da haçlı seferlerine dair ilk eserler 19. yy. ortasında yazılmaya başlanmıştır ve bu eserler arasında P. Medovikov’un 1849’da yayınladığı “*Латинские императоры в Константинополе и ихотношения к независимым владетелям греческим и туземному народу населению вообще: İstanbul’da (Konstantinopolis) Latin İmparatorları ve Onların Bağımsız Grek ve Yerli Halka Ortak Davranışları*”⁴ ile V. A. Bilbasov’un 1863’te yayınladığı “*Крестовый поход императора Фридриха II: İmparator Frederick II’in Haçlı Seferi*”⁵ çalışmaları ilk çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Aslında bu çalışmalarını günümüzde

² M. A. Заборов, “*Крестовые походы в русской буржуазной историографии: (М. А. Заборов, Крестовые Походы в Русском Историографии)*”, *Византийский Временник, Том: 4 (29), 1951, s. 171.*

³ Zaborov, a.g.e., s. 171.

⁴ П. Медовиков, *Латинские императоры в Константинополе и ихотношения к независимым владетелям греческим и туземному народу населению вообще* (P. Medovikov, *Latinskiyeİmparatorı v Konstantinapole i ih Otnoşeniya k nezavisimimVladetelyam Greçeskim i Tuzemnomu Harodonaseleniyu Voobşe*), M. 1849.

⁵ В. А. Бильбасов, *Крестовый поход императора Фридриха II* (V. A. Bilbasov, *Krestoviy Pohod İmparatora Fridriha*), SPB., 1863.

yüksek lisans tezi olarak kabul etmek daha doğru olur. Bu çalışmalardan hemen sonra 1865 yılında M. M. Stasyuleviç'in "История средних веков в еписателях и исследованиях новейших ученых: Ortaçağ Tarihindeki Yazarlar ve Yeni İlim Adamları Araştırmaları" antolojisinin III. cildinde geçen haçlı seferleri tarihiyle alakalı önemli kaynakların alıntıları Rus diline çevrilerek yayınlanmıştır⁶.

Rus ilim adamlarının Haçlı Seferleri'ne karşı oluşan bu ilgilerinin altında yatan sebepler sözde Doğu Sorunu'nun Şiddetlenmesi, Kırım Savaşı hazırlıkları ve sonuçları arasında yakın bir bağlantının kurulması ve o zamanın şartları içerisinde dış politikada yaşanan olaylardır⁷. P. Medovikov'un araştırmaları, Latin İmparatorluğu'nun siyasi yapısı, Dördüncü Haçlı Seferi⁸ ile Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar tarafından paylaşılması sonucunda imparatorluk ileri gelenleri tarafından kurulan siyasi oluşumlar ve Bulgaristan ile aralarındaki ilişkiyi araştırmaya çalışan denemelerin ilklerinden biridir. Yazar, Haçlıların İznik İmparatorluğu, Epiros Devleti ve Bulgaristan arasında yaşanan askeri, siyasi ve diplomatik mücadeleler üzerinden çizilen zor resmi gayet ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Kudüs Krallığı'nı Latin İmparatorluğu'nun siyasi yapısına göre küçük bir parçası olarak düşünmüş ve Bizans İmparatorluk halkının işgalcilere -Franklara- (Haçlılara) düşmanca davranmaları üzerinden yenilginin yakın olduğunun altını çizmiştir. Medovikov, Latin ve Bizans kaynaklarını karşılaştırarak farklı görüşler ileri sürmüştü de⁹; Rus ilim adamları arasında genel olarak Medikov'un bu tez çalışmasında Haçlı Seferleri'nin sorunlarına dair bir fikir ileri sürülmediği görüşü hakimdir ki bu görüşü dile getirenlerden biri de Bizans tarihi çalışmaları ile öne çıkan T. N. Granovskiy'dir ve o bu çalışmayı şu şekilde eleştirmiştir: "kitap güzel bir cilde sahip olduğu halde, Bizans İmparatorluğu'nun dahili olaylarının temel sorunlarından hiçbirine iz bırakan bir bakış açısına sahip değildi; özellikle imparatorluğun Haçlıların eline geçmeden önceki durumu gösterilmekte ve onların hızlı gelişme ve başarılarının nedenleri anlatılmamaktadır"¹⁰.

⁶ M. M. Стасюлевич, *История средних веков в еписателях и исследованиях новейших ученых* (M.M. Stasyuleviç, *İstoriya Srednih Vekov v yeyo Pisatelyah i İssledovannih Noveyşih Uçenih*), т. 1-3, СПб, 1863.

⁷ Zaborov, a.g.e., s. 172.

⁸ Dördüncü Haçlı Seferi hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Birsal Küçüksipahioğlu, "Dördüncü Haçlı Seferi ve İstanbul'un Ele Geçirilmesi", *Byzantion'dan Constantinapolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. M. Arslan-T. Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 335-348; ayn.yzr., "İstanbul'un Lâtinler Tarafından İşgali ve Zaptı", *2005-2006 Fatih Sempozyumu I-II Tebliğler*, İstanbul 2007, s. 126-135.

⁹ Medovikov, a.g.e., s. 154-155, 164.

¹⁰ Т. Н. Грановский, *Латинская империя* (T. N. Granovskiy, *Latinskaya İmperiya*), Соч., т. II, М. 1856, s. 140.

Zaborov, Medovikov'un çalışmasını "gerici siyasi eğilim minarşizmini"¹¹ korumadır. Ortodoksluk, Ortadoğu'ya Çarlığın izlediği saldırgan politika ile aşılmalıdır. Kilise ve dini konular çok yerde geçmektedir. Roma yönetimine karşı Yunanlıların mücadelesi bile "nüfus ağırlığına" yani Ortodoksluğa bağlanmaktadır. Medikov'un gerici siyasal kavramına göre Batı şövalyelerinin Latin İmparatorluğu'nun temelini atmaları "kutsal toprak kaybını" getirmiş ve bunlar "sahte peygamber takipçileri düşmanına" dönüşmeye başlamıştır ki Medikov'un bunu kanıtlama çabası eserde belirgin bir şekilde görülmektedir. Medovikov, Araplara¹² karşı kuvvetli bir şekilde belki de daha uzun bir zaman hizmet verebilecek gücün devrilmesinde Venedik'i suçlamış ve böylece Batı'nın, Hıristiyanların önünde suçlu olduklarını ortaya koymuştur" diyerek eleştirmektedir¹³.

V. A. Bilbasov'un "İmparator Frederick II'nin Haçlı Seferi" adlı çalışması Haçlı Seferleri konusunda günümüze kadar yapılan eserler arasında kaynak zenginliği ve yorumları bakımından geçerliliğini korumaktadır. Bu çalışmalar Haçlı Seferleri'ne yönelik Rus ortaçağ çalışmaları arasında en eskisi olarak kabul edilmektedir. Bilbasov özellikle "II. Frederick'in Güzergâhı" ve "II. Frederick ile Mısır Anlaşması (1229)" çalışmalarında dikkatli yorumlar yapmıştır ki bu özelliği ile bu iki çalışma Batı Avrupa ortaçağ çalışmaları ortaya çıkmadan önce Bilbasov tarafından yorumlanmıştır. Bilbasov'un özellikle Batı ile Doğu ilişkisinin ticari ve siyasi yönden gelişmesinde büyük bir katkı sağlayan II. Frederick ile Mısır Sultanı arasında yapılan antlaşmaya dair yaptığı yorum ilmi değerini günümüze kadar kaybetmemiştir¹⁴.

Haçlı Seferleri'ne ait Rus tarihçiliğinin gelişiminde bir sonraki aşama 19. yy.'ın son çeyreği ile 20. yy. başlarında Rusya'da Bizans çalışmalarının güçlenmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönem tarihçileri 1870'lerden itibaren ortaya çıkan "Doğu Sorunu" etrafında bu seferlere bakmaya başlamışlardır. Bu dönem tarihçileri arasında Bizans tarihi araştırmaları ile öne çıkan V. G. Vasilyevskiy'in "Византия и печенеги: Bizans ve Peçenekler" (1872) ile "Союздвухимперий: İki İmparatorluğun Birliği" (1877) adlı çalışmalarında Haçlı Seferleri'nin sebepleri üzerinde etraflıca yorum yapılmaya çalışılmıştır. Haçlı hareketinin başlama nedenlerini öğrenmede büyük önemi olan Birinci Haçlı Seferi sırasında Bizans

¹¹ Liberteryenizm'i esas alan bu düşünce ve felsefe akımında sosyal devlet anlayışından ziyade devletin sadece adalet, dış güvenlik gibi faaliyetleri yapması ve maliyet için vergi alması gerektiğini savunulur. Temel felsefesi, mutlak özgür bir birey ve minimal devlet kurmaktır.

¹² Metinde Araplar denilmesine rağmen kanaatimizce burada Türkler kastedilmektedir.

¹³ Zaborov, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁴ Bilbasov, *a.g.e.*, s. 120.

ve Batı Avrupa ülkelerinin ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışmalardan birincisinde V. G. Vasilyevskiy, Bizans ile Batı Avrupa devletlerinin siyasi münasebetlerini incelemiş ve daha sonra haçlı hareketinin başlamasının en büyük nedenini özellikle Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasına da neden olan Türk tehlikesi olarak yorumlamıştır: “Batıdan doğuya olan büyük seferin, yani Birinci Haçlı Seferi'nin doğrudan nedeni, her ne kadar bu neden Doğu Roma İmparatorluğu olarak ifade edilmiş olsa da, Anadolu'ya yönelik Selçuklu fetihlerinden ziyade, İstanbul'u bile tehdit eder hale gelen, tehditkâr ve korkunç Peçenek milletidir”¹⁵. Vasilyevskiy bunun yanı sıra şu yorumu da yapmaktadır: “Birinci Haçlı Seferi'nin şövalyeler bölümü ise, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Peçeneklere ve Selçuklu Türklerine karşı yardıma çağırıldığı Flander Kontu Robert (Robert De Flandre) ve onun beş yüz süvarisi ile başlamıştır”¹⁶. 1091 yılında bir yandan Peçeneklerin diğer yandan Türkiye Selçuklularının aynı anda Bizans'a karşı harekete geçme tehlikelerinin belirdiğini ve bu tehlike karşısında Bizans İmparatorluğu'nun Batı'dan yardım isteme ve bunun sonucunda ilk kez batı derebeyleri arasında bir Haçlı Seferi açılması fikrinin ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmiş¹⁷ ve kendi düşüncesini şöyle açıklamıştır: “Mesela, işlerin çok iyi gittiği ihtimalini ele alalım. İstanbul bir kuşatmaya karşı uzun süre dayanabilir, Haçlı kuvvetlerinin gelişine kadar bekleyebilirdi. Haçlılar da, tehlikenin aciliyet ve devamlılığını göz önünde bulundurduklarında, Bizans İmparatoru'nun hararetli yalvarmalarının hatırı için, gerçekte olduğundan daha önce hazırlanabilirlerdi. Ancak şunu da unutmayalım ki, eğer Bohemond (Boemendo) ve Godfrey de Bouill Bizans başkentinin kurtarıcıları olarak ortaya çıkmış olsalardı, eğer birinin tedbirli ve cesur hırslılığı ile diğerinin inatçı dindar gururu Bizans'ın bağımsız siyasetine ve Bizans ordusunun bağımsızlığına 1096 yılında olduğu gibi karşı olmasaydı; eğer Aleksios Komnenos, haçlı müttefiklerini mümkün olduğunca kısa süre içerisinde İstanbul'un surlarından uzaklaşmalarını ve süratli bir şekilde Boğaziçi'nin Asya kıyılarına geçirilmelerini sağlayabilse idi ve yine eğer haçlıların kendilerine gösterilen yolun güzergahından ayrılmamalarını (ki haçlı savaşçıların zihinlerine -Kutsal Mezar'ın kurtarılması- yerleştirilmişti) mümkün kılabilse idi iyi olurdu ancak onların, imparatorun ustaca kullandığı Peçenek atlılarını görmeleri, Birinci Haçlı Seferinin şüphesiz farklı bir yön almasına ve tamamen başka sonuçlar

¹⁵ В. Г. Васильевский, “Византия и печенеги”, Труды, (V.G. Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*), т. I, СПб, 1908, s.149-164.

¹⁶ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s. 155.

¹⁷ Burada Vasilyevskiy ifade etmese de Papa'nın bir Haçlı Seferi fikrinin oluşmasında ve meydana gelmesinde önemli bir rolü vardır.

RUSYA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ TARİH YAZIMINDA HAÇLI SEFERLERİ

doğurmasına yol açmıştır. Batılı şövalyeler, özellikle de bu şövalyelerin liderleri, saldırılarından Doğu Roma İmparatorluğunu kurtarmakla yükümlü oldukları Peçenek ve Türklerin şimdi Bizans ordusu saflarında bulduklarını; İmparator Aleksios'un da utanç verici bir şekilde haince bu inançsız paganların hizmetlerinden onları İsa'nın mezarı ve Haç'ın askerlerine, Hıristiyanlara karşı gönderip faydalandığını gördüklerinde kuvvetli bir memnuniyetsizlik ve büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki, eğer Peçenek milletinin müthiş kuvveti, Kuman alayları tarafından yok edilmemiş olsaydı ve kalanları da Bizans siyasetinin sadık uygulayıcılarına dönüşmemiş olsalardı, o zaman 11. yüzyılın sonlarında İstanbul ya bir Türk şehri ya da Doğudaki Latin İmparatorluğunun başkenti olurdu"¹⁸. Kısacası Vasilyevskiy, Batı derebeylerini yöneten ruhun mistik dürtüleri ve münzevi ihtiyaçlarından kaynaklanmadığını, onların dünya kazançlarını umut ederek Bizans hazinelerine sahip olmak düşüncesiyle yürüdüklerini söyleyerek kötü amaçlarına dikkati çekmiştir¹⁹.

Bizans'ın bir taraftan Selçuklu Türkleri diğer taraftan Peçenekler tarafından baskı altında tutulduğunu gösteren harita²⁰

¹⁸ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s. 155-156.

¹⁹ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, т. I, s. 94.

²⁰ http://history-paradox.ru/krest_pohody.php (erişim tarihi 22.05.2016).

Vasilyevskiy, Birinci Haçlı Seferi'nin sebebinin ilk olarak Peçeneklere karşı olması gerektiğini çalışmasında ispat etmişse de 29 Nisan 1091'de Lebedium (Lebediom)'da Bizans, özellikle 40.000 kişilik Kuman yardımıyla Peçeneklere karşı yaptığı savaşta zafer kazanmış ve bu zafer imparatorluğun durumunu güçlendirerek Haçlı Seferleri'nin yönünü değiştirmiştir. Ancak, O'nun görüşüne göre Bohemond ve Godfrey imparatorluk başkentinin kurtarıcıları olarak gelselerdi tamamen farklı sonuca ulaşacaklardı²¹. Vasilyevskiy'in yaptığı bu yorumlar Rus tarih yazıcılığında tartışılrsa da bu yapılan araştırma ile ilk defa tarih yazıcılığında Papalığın belirleyici güç olduğu görüşünün başarısızlığı kanıtlanmıştır²². İkinci olarak, Vasilyevskiy'in araştırmaları Haçlı Seferleri tarihçilerinin, Bizans İmparatorluğu'nun iç ve dış politik durumunun incelenmesine dikkatlerini çekmiştir²³. F. İ. Uspenskiy bu görüşü kabul ederken; D. N. Egorov bu görüşe karşı çıkmıştır²⁴. Genelde Batı Avrupa tarihçilerinin yaptıkları gibi bu çalışmadan sonra Birinci Haçlı Seferi'nin Batı Avrupa'nın içinde bulunduğu durumundan kaynaklandığı belirtilmiş ve bu durumun nedenlerini bulmak imkânsız hale gelerek, Haçlı hareketinin başlangıcı hakkında Avrupai fikirlere karşı ciddi bir sarsıntı meydana getirmiştir²⁵. Vasilyevskiy'in İkinci Haçlı Seferi ile ilgili olarak "İki İmparatorluğun Birliği" adlı makalesi de aynı anlamı içermektedir. Seferler ile alakalı olaylardan çok az yerde bahsedilse de bu makalede İkinci Haçlı Seferi'nin tarihine değinilmiş ve asıl konu olarak Bizans'ın 12. yy.'ın 40-50'li yılları arasındaki uluslararası ilişkileri ele alınmıştır. Vasilyevskiy bu seferin tarihi ile Bizans'ın Batı Avrupa ve Müslüman ülkeleriyle kurduğu uluslararası ilişkilerin gelişmesi arasında bir bağ kurmuş ve o dönemde İkinci Haçlı Seferi'nin yapılma sürecini uluslararası çatışmalar üzerinden yorumlamıştır. Zaborov, Vasilyevskiy'in bu yorumu yaparken 19. yy.'ın 70'lerinde Doğu'da uluslararası çatışmaların şiddetlenmesine bağlı olarak yapmıştır ki bu Rus tarihçisini 11.-12. yy.'ın uluslararası ilişkilerine bu bakış açısı ile derinden yaklaşılmaya sevk eden de yaşadığı dönemin etkisinden kaynaklandığını belirterek, bu yorum ve fikirlere karşı kendi bakış açısını şöyle ifade etmektedir: "*hem kendi metodolojik hem de*

²¹ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, t. I, s. 95, 96.

²² Rus tarih yazımında Haçlı Seferlerinin yaşanmasında papalığın rolü çok önemsiz görülmüştür. Ancak biz biliyoruz ki bu seferlerin meydana gelmesi papalığın birleştirici ruhu ile olmuştur.

²³ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, t. I, s. 108.

²⁴ Ф. И. Успенский, *История крестовых походов* (F. Uspenskiy, *İstoriya Krestoviy Pohodov*), СПб., 1901, s. 6-8; Д. Н. Егоров, *Крестовые походы* (D. N. Egorov, *Krestoviyeh Pohodi*), ч. I, М., 1914, s. 134-138.

²⁵ Б. Д. Греков, "История древних славян в работах В. Г. Васильевского", (B.D. Grekov, *İstoriya Drevnih Slavyan v Rabotah*), ВДИ, 1939, № 1, s. 341-346.

*politik duruşundan dolayı V. G. Vasilyevskiy'in iki çalışması da ciddi bir çöküntü geçirmektedir. Vasilyevskiy tarafından sunulan Birinci Haçlı Seferi düşüncesinin ortaya çıkışı ve Burjuva idealist tarihçisinin ideolojik sınırlaması, Flanders Robert ve Macar Kralı Vladislav'ın rollerinin abartılmasından dolayı etkisini göstermiştir. Vasilyevskiy, onların erken ölmelerinden dolayı Haçlı Seferleri'nin baştaki gelişiminin ciddi bir şekilde değiştiğini düşünmektedir*²⁶. Vasilyevskiy İkinci Haçlı Seferi sorununu bahsi geçen çalışmasında geniş bir şekilde ele almış ve özellikle ilk iki haçlı seferinin başarısızlığa uğramasındaki nedenleri incelemiştir²⁷. O, bu başarısızlıkta kimin suçlu olduğunu bulmak için (Bizanslılar mı yoksa Haçlılar mı?) Zibel ve Kugler'in görüşlerini ayırarak en gerekli ve temel sorunun zaferi ya da acı hayal kırıklığını belirleyenin 12. yy.'da da aynen 19. yy.'da olduğu gibi Katolik Ortodoks İmparatorluğu ve Doğu Ortodoks İmparatorluğunun anlaşamaması olduğunu iddia etmiştir²⁸. Bu iddia aslında 1870'li yılların Orta Doğu'daki Ortodoks hattının dış politikasını açıkça desteklemektedir. Vasilyevskiy'in bu görüşlerine Zaborov; *"Onun çalışmasına nüfuz eden gerici siyasi eğilimi onun yaptığı gözlemler ve sonuçları geçersiz hale getirmektedir. Mesela: Vasilyevskiy'in "İki İmparatorluğun Birliği" makalesinde Bizanslıların Batı'yla anlaşmasının gerçekleşmediğini söyleyerek onların suçsuzluğunu kanıtlamak istemesi temelsiz hipotezi açıkça ortaya koymaktadır. Onun düşüncesine göre, Aleksios Komnenos seferin sonunda Anadolu'ya döndüğünde bir şey elde edemedi ve Suriye ile Filistin'i ele geçirmek istemedi*²⁹. *Ancak Komnenos'un politikası bellidir. O, ele geçirdiği yerlerin hepsini yönetmek istemiştir*³⁰ diyerek karşı çıkmaktadır.

Vasilyevskiy'in bu fikirleri sonradan bazı Rus tarihçileri arasında Bizans tarihi uzmanı olarak öne çıkan, mesela: F. İ. Uspensky'in, P. Bezobrazov'un³¹ çalışmalarında geliştirilmiştir. Rus tarih yazımı Dördüncü Haçlı Seferi'ne ayrı bir önem vermiş ve bu sefer hakkında dünyada en fazla çalışmanın yapıldığı ülke Rusya olmuştur. Özellikle, en fazla cevabı aranan sorulardan biri: ilk baştaki amacın yönünü daha sonra -Mısır'ın Konstantinopolis (İstanbul)'e dönüşme nedenleri ve şartlarıdır. 1870'lerin ortasından itibaren "Alman Komplo Teorisi"

²⁶ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, t. I, s. 95-96; Zaborov, *a.g.m.*, s. 175.

²⁷ В. Г. Васильевский, *Труды*, т. IV, L., 1930, s. 18-21.

²⁸ Vasilyevskiy, *Trudi*, т. IV, s. 18.

²⁹ Vasilyevskiy, *Trudi*, т. IV, s. 20.

³⁰ Zaborov, *a.g.m.*, s. 176.

³¹ П. Безобразов, "Боэмунд Тарентский (P. Bezobrazov, Voemond Tarentskiy)", *ЖМНП*, 1883, ч. CCXXVI, s. 37-119.

Dördüncü Haçlı Seferi hakkında Batı Avrupa edebiyatında yaygın olmuştur. Bu teorinin amacı Dördüncü Haçlı Seferi'ne Almanların müdahalesinin olduğunu ortaya koymaktı. Bu teori, haçlıların yönünü Konstantinopolis'e döndüren ve asıl suçlu olanın, Bonifacio del Monferrato (Montferratlı Boniface) ile birlikte hareket eden ve 1200 yılında sözde bunların hepsini planlayan ve 1201'de Bizans imparatorluk ailesine mensup IV. Aleksios Angelos ile kaçışını organize etmeye yardım ederek düşündüğü politik planını neredeyse gerçekleştirmeye başlayan, Alman Kralı Philip of Swabia (1177-1208) olduğunu benimsemektedir. Bu teorinin taraftarları 1201'de Philip'in huzuruna çıkan ve "Alman Komplo Teorisinde" Alman Kralının düşüncesini gerçekleştirmede kendisine yardım edeceğine inandığı Aleksios ile arasında bir anlaşmanın yapıldığını iddia etmişlerdir. Bu anlaşmaya göre, Montferratlı Boniface haçlıların yöneticisi olarak haçlı ordusuna Alman kralının huzurunda düşündüklerini gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiştir. Yani Prens Aleksios yardım bahanesiyle İstanbul'a doğru yönlendirilmiştir. Bu teori o dönemde sıkı bir şekilde desteklenmiş ve tartışılmaz olmuştur; ancak bu teorinin gerçekleşmesinde tarih yani kronoloji üzerinden hareket edilmiş ve Prens Aleksios'un Bizans'tan kaçma tarihine (Yaz 1201) denk gelmesi üzerine kurulmuştur. Kaynakları kullanarak bu teoriyi 1870'lerde ortaya koyup kanıtlamaya çalışan, Fransız ilim adamı R. Ryan olmuştur³². "Alman Komplo Teorisi" ilim aleminde hem son derece tek taraflı oluşu hem de aralarında dördüncü haçlı seferi olaylarının da bulunduğu birçok önemli olayı önemsememesinden dolayı eleştirilmiştir³³. "Alman Komplo Teorisi"ne asıl belirleyici vuruş, Vasilyevskiy'in kendi makalesine yansıyan sonuçlar ile Uspenskiy'in "İkinci Bulgar Çarlığının Eğitimi" isimli çalışması üzerine yaptığı yorumlar olmuştur³⁴. Uspenskiy, Bizans-Bulgar ilişkilerini en ince detaylarına kadar inceleyerek Prens Aleksios'un Avrupa'ya 1201 yılında değil de 1202 yılında kaçtığını ortaya koymuştur. Buna göre, eğer Prens Aleksios Avrupa'ya 1202'de kaçtıysa haçlı ordusu o zaman Venedik'te idi, yani Ryan'ın iddia ettiği gibi 1201 yılında Montferratlı Boniface'nin Almanlar ile bir anlaşma yapması söz konusu olamaz. Bu iddia Alman Komplo Teorisini çökerttiği gibi Rus tarihçileri sadece dördüncü haçlı seferinin sahte ve yapay kavrayışını yıkmakla yetinmemiş ayrıca bu konuyla ilgili Batı Avrupa tarih yazıcılığının ortaya koyduğu diğer sahte ve yapay düşün-

³² P. Riant, *Innocent III, Philippe de Suabe et Boniface de Monferrat*, Paris 1875.

³³ Zaborov, *a.g.m.*, s. 177.

³⁴ В. Г. Васильевский, "Образование второго Болгарского царства Федора Успенского", (V.G. Vasilyevskiy, *Obrazovaniye vtorogo Bolgarskogo Tsartva Fedora Uspenkogo*) *ЖМНП*, ч. 204, стр. 337-348, СПб., 1879.

celeri de yeniden eleştirme hakkına sahip olmuştur. Vasilyevskiy'in başladığı bu işi P. Mitrofanov devam etmiştir. Mitrofanov'un 1890'ların sonunda yayımlanan "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Yönünün Değişmesi"³⁵ isimli özel araştırması, tamamen Batı Avrupa tarihçilerinin bu seferlerin ayrı adımları hakkındaki bakış açılarının eleştirileri üzerine inşa edilmiştir. Mitrofanov özellikle dördüncü haçlı seferinin tarih yazıcılığında Rus tarih ilminin Batı Avrupa'yı geçtiğinin altını çizmekte ve olumlu veya olumsuz bütün bakış açılarını vererek bunların zayıf taraflarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Mesela, İngiliz ilim adamı Pirs'in ilmi açıdan bir ilerleme katetmeyen fikirlerinin geride kaldığını ispatlamıştır³⁶. Nitekim 1202'nin sonbaharında haçlıların Zara³⁷'ya yönelmesinde Venedik'in katkısını araştırırken Pirs'in ilmi yanlışlıklarını ortaya koymuştur. Bazı tarihçiler, Ryan'ın "Tesadüfler Teorisi" diye adlandırdığı teorisine inanarak Zara'ya yapılan seferin dördüncü haçlı seferinin tüm tarihini dolduran tesadüflerden biri olduğunu düşünmüşlerdir. Bu teoriyi savunanlar Natalis de Wailly, Villehardouin kroniklerinin yayıncısı, Ganoto, Gade, Levanten Ticaret araştırmacısı ve Tessier idi. Onlar bu işi Venedik'in kendi ticari çıkarları için haçlıların Zara'nın yolu üzerinde olan zor durumundan faydalandıklarını zannettiler. Başka tarihçiler ise -Ryan başta olmak üzere Mas Latri, Hopf ve Shtreyt- kendi ticari çıkarlarını dini sebeplerden daha üstün gören ve Mısır'da önemli çıkarları olan Venediklilerin bilinçli olarak haçlıları amaçlarından vazgeçirmeye çalıştıklarını, Zara'ya karşı yaptıkları seferin ve buranın ele geçirilmesinin kasıtlı bir siyasi komplo sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu tarihçilere göre, Venedikliler yanlış kişilerle sözleşme yapmışlar ve "Kutsal İş" Sultan I. Adil (1200-1208)'e para ve ticari imtiyazlar karşılığında satmışlardır, yani kendi ticari gelirlerini daha fazla önemseyerek planlı bir şekilde "Kutsal Kabir Kurtuluşu" işine değiştirmişlerdir. Sonuç olarak Mitrofanov'un kaynaklara dayalı olarak net bir şekilde açıkladığı karışıklıklar, "Tesadüfler Teorisini" savunanlar karşısında üstün gelmiş ve "Kasıtlılık Teorisini" savunan tarihçiler, Ryan gibi, eski rakiplerinin saflarına geçmişlerdir. 15 yıllık tartışmalardan sonra arşivlere gömülmüş gibi gözükten "Kasıtlılık Teorisinin" başka bir savunanı 1885 yılında ortaya çıkan yukarıda da kendisinden bahsettiğimiz İngiliz Pirs olmuştur. Mitrofanov gerçekten de ironiyi hak eden ve çoktan çürütülen teorinin destekçisinin durumunu renkli ifadelerle vermiştir.

³⁵ П. Митрофанов, "Изменение в направлении четвертого крестового похода", (P.Mitrofanov, İzmeneniye v Napravlenii Çetvertogo Krestobogo Pohoda), *Византийский Временник*, т. IV, s. 461-523. СПб., 1897.

³⁶ Mitrofanov, a.g.m., s. 490.

³⁷ Dalmaçya'nın eski başkenti, günümüzde Hırvatistan sınırları içerisindedir..

Pirs, kendi kanıtlarında, çağdaş kaynakların bilinirliğine çok az önem vermiş, bu sorunun çıkma nedenine ve doğruluğuna bakmaksızın onları sadece üstten ele almıştır³⁸. Mitrofanov Batı tarihçilerinin taraflı veya tek taraflı bakış açılarını sadece tekrar gözden geçirmekle yetinmeyip, bu sorunun çözümü için kendi orijinal çözüm önerilerini de vermiştir³⁹. Mitrofanov haçlıları İstanbul'un surlarına getiren nedenlerin zorunluluğu düşüncesini koruyarak önyargılı ve tek taraflı bir bakış açısına sahip olmamıştır. Yine Rus tarihçisinin Batı'nın ortaçağlar'da akıl almaz şekilde taptığı ve ibadet ettiği fetişleri bir kenara koyması, dördüncü haçlı seferinin sorununun araştırılmasında önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte Mitrofanov çalışmalarında siyasi çıkarların ekonomik temellerinin bağlarını ortaya çıkaramadığını ifade etmektedir. Mitrofanov dördüncü haçlı seferi sırasında özellikle Katolik kilisesinin siyasetinde önemli bir rol oynayan ekonomik nedeni göstermemiştir. Zaborov onun için: “*Ruhban sınıfının dini çabaları hakkındaki görüşü tamamen idealisttir ve bu görüşte de tamamen haksızdır. O, dördüncü haçlı seferlerinin her biri kendi bölgesinde hareket eden gizli ve açık liderlerinin sosyal gruplarını fark edememiştir*” demektedir⁴⁰.

Bizans tarihçisi F. İ. Uspenskiy'in “Haçlı Seferleri Tarihi” adlı eseri Haçlı seferleri konusunda Rusya İmparatorluğu döneminde yazılmış en önemli eserlerden birisidir⁴¹. Bu eser, 11. yy.ın sonundan 13. yy.ın sonlarına kadar haçlı seferleri sırasında gerçekleşen tüm önemli olayları anlatmaktadır. Bu çalışmanın önemli bir bölümü yine Uspenskiy'in kaleme aldığı “Bizans İmparatorluğu Tarihi” adlı eserin metinlerine de girmiştir⁴². Vasilyevski tarafından öne çıkarılan bilgiler, Uspenskiy'in kitabında haçlı seferlerini anlamada uluslararası ilişkilerin araştırılmasının önemi hakkında ileri sürülen fikirler, değerli yorumlar ile sonuçlar somutlaştırılarak verilmeye çalışılmıştır. Mesela, Birinci haçlı seferinin başlamasına sebep olan şartlar gözden geçirildiğinde Uspenskiy, haçlı seferlerinin yapılma nedenleri arasında Batı ile Bizans arasındaki ilişkilerin önemini altını çizmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi genel olarak Vasilyevski'nin “Bizans ve Peçenekler” adlı çalışmasında ifade ettiği sebebe İ. Uspenskiy de katılmış ve Batı'yı haçlı seferlerine başlatmaya iten en önemli sebebin Bizans'ın içinde

³⁸ Mitrofanov, a.g.m., s. 490.

³⁹ Mitrofanov, a.g.m., s. 519.

⁴⁰ Zaborov, a.g.m., s. 179.

⁴¹ Ф. И. Успенский, *История крестовых походов (F.İ., İstoriya Krestovih Pohodov)*, СПб., 1901.

⁴² Ф. И. Успенский, *История Византийской империи (F.İ. İstoriya Vizantiyskoy İmperii)*, т. III, М-Л., 1948, s. 136-168, 216-226, 329-345, 364-377.

bulduğu durum olduğunu düşünmüştür⁴³. Uspenskiy 1147-1149 yıllarında gerçekleşen ikinci haçlı seferi hakkında şu yorumu yapmaktadır: “*Bu sefer esnasında oluşan uluslararası ortam (bir taraftan Bizans’ın Türkiye Selçuklu Sultanıyla birliktelik kurması; diğer taraftan Bizans ve Alman İmparatorluğunun düşmanı Sicilyalı Roger II’in Mısır’la birlik olması haçlılara ciddi zorluklar çektirmiş ve üzerlerinde olumsuz etki göstermiştir) sebep olmuştur*”. Üçüncü haçlı seferini yorumlarken de aynı şekilde uluslararası ilişkilere büyük önem vermektedir: İngiliz-Fransız çatışması, Sicilya’daki İngiliz-Norman ve İngiliz-Alman çekişmesi ve çelişkisi, Bizans-Alman ilişkileri. Haçlı seferlerini Bizans’ın hakimiyetinden tamamen çıkmak için kullanmaya çalışan Balkanlar’daki Slav unsurlarının uluslararası ilişkilerine de çok yer verilmiştir. Uspenskiy ayrıntılı bir şekilde Sırbistan, Bulgaristan ve Macaristan’ın Üçüncü haçlı seferine ve onların seferin kaderine olan etkilerini uluslararası ilişkiler bağlamında incelemiştir. Dördüncü haçlı seferi Uspenskiy’in eserinde en önemli konu görülerek ele alınmıştır. Uspenskiy bu seferde “Avrupa’nın genel durumuna, Bizans ile İtalya arasındaki ilişkiye, dini hakimiyet ile laik hakimiyetin mücadelesine önem vermek gerektiğini” anlatmak istemiştir⁴⁴.

Uspenskiy’in haçlı seferleri tarihini siyaseten uluslararası ilişkiler çerçevesine koyması Rusya’da ortaçağ alanında çalışan ilim adamlarınca büyük bir başarı olarak kabul edilmiş ve haçlı seferlerini araştırma ve anlamada ileriye dönük atılmış yeni bir adım olduğu ifade edilmiştir. Bu yeni adım sayesinde haçlı seferlerinin sebepleri sadece dini mücadele görünümü olmaktan çıkmış ve haçlı seferleri okuyucuların önüne doğrudan doğruya 12-13. yüzyılların uluslararası hayatın gelişmesiyle ilgili siyasi etkinliğin dizisi olarak getirilmiştir. Şüphesiz ki, 19. yy.’ın sonunda ve 20. yy.’ın başlarında devletlerin hayatında uluslararası ilişkilerin rolü artmış ve bu sistemin içerisinde bulunan Rusya İmparatorluğunun yeri Uspenskiy’in eserlerine de etki etmiş ve haçlı seferleri döneminin uluslararası ilişkileri açısından da değerlendirilmiştir. Ancak Sovyet döneminin en önemli haçlı seferleri alanındaki otoritesi kabul edilen Zabarov, Uspenskiy’de dahil yukarıda fikirlerini açıklamaya çalıştığımız bütün bu Rus tarihçilerini “Burjuva tarihçiler” olarak değerlendirmiştir ki Uspenskiy hakkında da şöyle demektedir: “*Haçlı seferlerinin çıkış sebebini uluslararası ilişkilere bağlaması doğru bir fikir*

⁴³ F. İ. Uspenskiy Bizans İmparatorluğu Tarihi adlı eserinde Aleksios Komnenos’un Batı’ya başvurma sebebini “Birinci haçlı seferinin bir sebebi” değil seferin başlangıcında “Türlere kararlı bir şekilde nihai bir darbe vurma arzusu olarak” nitelemiştir. Bk. Uspenskiy, *İstorii Vizantiyskoy İmperii*, t. III, s. 137.

⁴⁴ Uspenskiy, *İstorii Vizantiyskoy İmperii*, t. III, s. 163.

değildi. Bu fikir Burjuva tarihçisinin ve onun gerici siyasi gayretlerinin ideolojik sınırlamalarının ayırt edici özelliklerini göstermektedir. Rus otokrasisinin siyasi fikirlerinin gayretli bir sözcüsü olan tarihçinin “Haçlı Seferleri Tarihi” eseri bu siyasi düşüncenin izlerini taşımaktadır”. Uspenskiy, haçlı seferleri için “Avrupa ile Asya arasında yaşanan bir çatışmadır ve bu çatışmanın çözümü için Rusya’nın aktif katkıda bulunması gerekmektedir ki bu çatışma aslında Doğu sorununun tarihine giriştir”⁴⁵.

Uspenskiy’in Ortadoğu’da Rus otokrasisinin ele geçirme politikasını kanıtlama çabasına “Haçlı Seferleri Tarihi” adlı eserinin birçok sayfası dahil olmuştur. Bu çabalamada Uspenskiy’in haçlılarla Bizans’ın özellikle Doğu Bizans politikasına olan ilişkileri üzerine oluşan özgün bakışının esası bulunmaktadır. Uspenskiy Bizans imparatorlarının haçlılara olan davranışlarına ilişkin tüm yaptıkları işlerini koruma altına almaktadır. Çağdaşların ve yeni tarihçilerin kurnazlık, ihanet ve hainlikle suçladıkları suçlarını kaldırmakta, neredeyse her konuda ve her zaman Bizans imparatorlarının dış politikasını idealleştirip onların doğruluğunu ispatlamaktadır. Örneğin, Aleksios Komnenos’un haçlılara gösterdiği ilgiyi de şöyle ifade etmektedir: “İmparator bu haçlılar halkasına tüm şefkati ve merhametiyle davranmıştır”⁴⁶.

Uspenskiy haçlı seferlerinin başarısız olma nedenlerini de yorumlama çalışmıştır. O, birinci haçlı seferinden bahsederken haçlıların kaçışlarını başarısızlıkla suçlayarak “Doğudaki Hıristiyanlar aralarındaki huzuru koruyarak Bizans imparatorluğuyla kuvvetli bir birliktelik kurup tüm güçlerini Müslümanlara karşı yöneltmeliydiler ve sadece bir amacı takip etmeliydiler”⁴⁷ demektedir. Birinci haçlı seferinden siyasi bir ders çıkartan Uspenskiy, Hıristiyanların yaptığı hatanın Bizans düşmanlığına sebep olduğuna da dikkatleri çekmektedir⁴⁸. O, Batı Hıristiyanlarının Ortodoks Bizanslılarla birlik kurarak haçlıların saldırgan politikasını Doğu Müslümanlarına yöneltmeleri gerektiğini düşünmüştür⁴⁹. Zaborov: “İdealizm Uspenskiy’in çalışmasının en önemli kusurunu oluşturmaktadır. Bu kusur ilk olarak haçlı seferlerinin sosyo-ekonomik arka planını ortaya çıkarmasına engel olmuştur. “Haçlı Seferleri Tarihi” adlı eserinde bu önemli sorununun bilimsel

⁴⁵ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 2; Zaborov, a.g.m., s. 182.

⁴⁶ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 14.

⁴⁷ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 47.

⁴⁸ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 168.

⁴⁹ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 168; Uspenskiy’in “Üçüncü Roma” anlayışına bakış açısı için bk. В. Удальцов, “К вопросу об оценке трудов акад. Ф. И. Успенского”, (V. Udaltsov, K Voprosu ob Otsenke Trudov Akad F.I. Uspenskogo), *Voprosy istorii*, 1949, № 6, s. 123.

açıklamasını bulamayız. Papalık, güç ve din adamlarının etkisi gibi faktörleri saymıştır. Ancak Uspenskiy'in verdiği Haçlı seferlerinin nedenleri sadece birinci haçlı seferinin başlangıcında etkili olmuşsa da onun yönünü daha sonra değiştirmesini anlatmada yeterli olmamıştır” demektedir⁵⁰.

Yine Uspenskiy'e göre haçlı seferlerinin sebepleri o zamana kadar açık bir şekilde ortaya konamamıştır⁵¹. O, haçlı seferlerinin doğuşundaki dini motiflerin anlamlarını abartılı bulmakta ve ilk üç haçlı seferindeki kurbanların dini duyguları memnun etmek için verildiklerini söyleyerek⁵², haçlıların ana kitlesini bu gibi dini motiflerin heyecanlandığını ifade etmektedir⁵³. Ancak eserinin ilerleyen sayfalarında kendisiyle çelişmiş, ihtilafa düşmüş ve 1149 senesine doğru yapılan seferin dini fikrinin tamamen arka plana doğru çekildiğini kaydetmiştir⁵⁴. Bu tür tutarsızlıklar eserde oldukça fazladır mesela: “1093 yılının ekim ayında Robert Flanders'in ölümü yaşanmasa idi haçlı seferleri tamamen farklı anlam ifade ederdi ve farklı amaçları hedeflerdi, yani Kudüs'e değil İstanbul'a yönelirlerdi” demesi bu tutarsızlıklardan bir tanesidir⁵⁵. Bütün bunlara rağmen Uspenskiy'in “Haçlı Seferleri Tarihi” 20. yüzyılın ortalarına kadar tüm haçlı seferlerini kapsayan tek orijinal çalışmadır. Bu eser içerisinde kaynaklara dayanarak gerçek ve zengin bilgileri ihtiva etmektedir. Uspenskiy kendisinden öncekilerinin -yani Vasilyevskiy ve Mitrofanov- araştırmalarını ve sonuçlarını kullanarak haçlı seferleri tarihinin kültürel yorumlarında önemli düzeltmeler yapmıştır. Özellikle Bizans tarihi ile uluslararası ilişkilerinin haçlı seferleri tarihiyle bağlantılı olduğunu ortaya koyması da önemlidir.

Uspenskiy'in çalışmasından 15 yıl sonra haçlı seferleri konusunda O. D. N. Egorov'un Крестовые походы: Haçlı Seferleri (Moskova1914-15) isimli eseri kaleme alınmıştır.⁵⁶ Bu eserde Egorov, seferlerin kendince önemli gördüğü problemleri üzerine görüşlerini açıklamıştır. Egorov görüşlerinde Uspenskiy ile tarihi bakış, ideolojik ve metodolojik temeller açısından aynı düşünmesine rağmen farklı bir görüş açısına da sahip olmuştur. Egorov ileri sürdüğü fikirlerde tartışma zemininin oluşmasına çalışmış, Batı Avrupa tarihinin temel sorunlarını

⁵⁰ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s.3.

⁵¹ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s.2.

⁵² Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s.113.

⁵³ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s.167.

⁵⁴ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 67

⁵⁵ Uspenskiy, *İstoriya Krestovih Pohodov*, s. 9; Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, t. I, s. 96.

⁵⁶ Д. Н. Егоров, *Крестовы е походы* (D.N. Egorov, *Krestovıye Pohodı*), Части I и II. М., 1914-1915.

bir dizi geleneksel görüşler çerçevesinde ele alınmasını eleştirmiştir. Kendi ifadesi ile “*Haçlı seferleri: çözülmemiş sorun*” diyerek okuyucunun ilgisini çekmiştir. Bu ilgi 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa tarih yazıcılığının gelişmiş kaynakların derin ve bağımsız araştırmaları üzerine inşa edilen geleneksel görüşlerin eleştirilmesinde yoğunlaşmıştır. Egorov eski sonuçları yok ederek yeniden orijinal sonuçlar üretmiştir. Özellikle haçlı seferlerinin nedenleri üzerinde yeni görüşler ileri sürmüştür ki bu görüşlerden ilki haçlı seferlerinin, Batı tarihçilerinin çoğunluğunun düşündüğü gibi, iki din arasındaki bir mücadele olmadığıdır⁵⁷. Egorov, Batı ve Doğu kaynaklarını inceleyerek bu kaynaklarda 13. yy.’a kadar Batı Hıristiyanlarının Müslümanlara karşı dini bir kinlerinin olmadığını aksine hem kilise hem millî ortamlarda Müslümanların Hıristiyanlara yakın olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır⁵⁸. Din üzerinden oluşan kin ve nefretin haçlı seferlerinin başlamasında en önemli rol olmadığını aksine bir buçuk asır devam eden mücadelenin sonucu olduğunu deliller ileri sürerek iddia etmiştir⁵⁹. O’na göre dini kinin meyvesi olarak Haçlı seferleri anlatılamazlar ve: “*Dini motifler haçlı seferlerinin nedeni olarak asla kabul edilemezler*”⁶⁰. Neticede Egorov dini motiflerin haçlı seferlerinin başlama nedeni olduğunu kesinlikle reddetmektedir ki Zaborov da kendisine katılmaktadır⁶¹.

Egorov’un bir diğer görüşü ise, Batı Avrupa tarihçilerinin geleneksel bakışına karşı çıkararak haçlı seferlerinin Papalığın oluşumu olmadığıdır. Bu düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olarak da 1074’teki VII. Gregory’nin mektuplarını göstermekte ve bu mektupların VII. Gregory’nin “*Haçlı seferlerinin fikir babası*” olduğu görüşünü ortaya çıkardığını söyleyerek bunun bir hata olduğunu göstermeye çalışmaktadır⁶². Yine bu konuda pek çok Batılı tarihçinin düşüncelerini vererek kendi görüşünü kaynakların ışığında ispatlamaya çalışmıştır. O, Batılı tarihçilerin geleneksel bakış açılarından farklı düşünmüştür ki ona göre Papalar “*Haçlı seferlerini başlatmamışlar ve yönetmemişler, sadece onları desteklemişlerdir*”⁶³. Egorov’un görüşüne göre haçlı seferleri fikri laik bir çevrede doğmuştur⁶⁴. Haçlı seferleri için 11. yüzyılın ikinci yarısına kadar hazırlık yapılmıştır. Bu uzun bir

⁵⁷ Egorov, *Krestoviye Pohodi*, t.I, s. 72-80.

⁵⁸ Egorov, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁹ Egorov, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁰ Egorov, *a.g.e.*, s. 184.

⁶¹ Zaborov, *a.g.m.*, s. 185.

⁶² Egorov, *a.g.e.*, s. 109-115.

⁶³ Egorov, *a.g.e.*, s. 131.

⁶⁴ Egorov, *a.g.e.*, s. 132.

süreç idi. Esasen bu seferler Arap ve Hıristiyan dünyalarının yakından dokunduğu Avrupa'nın güneyinde gerçekleşmiştir⁶⁵. Güney Avrupa'nın laik çevrelerinde kendiliğinden doğan haçlı seferleri fikri Batı Avrupa'da maddi ve fikri düzenlerinin uyumunun farklı nedenleri sayesinde daha sonra geniş popülerlik kazanmıştır. Egorov'un en önemli ana fikri, 11. yüzyılın Batı Avrupa Hıristiyanlığının maddi yaşamının dayanılmaz zor şartlarının kitlelerin haçlı seferleri fikrine aşırı duyarlı yapan ana şartıdır. Bu zor şartlar Hıristiyanlığı Doğu seferine itmiştir. Kaynakların verdiği bilgileri ustaca kullanan Egorov, renkli boyalar ile haçlı seferleri öncesindeki yıllarda yaşanan geleneksel felaketlerin canlı resimlerini de çizmiştir⁶⁶. Bu resimler, en ince detaylara varıncaya kadar yaşanan çileyi ve açlığı anlatmaktadır ki bu tür resimleri bütün Avrupa edebiyatında bulmak çok zordur.

Egorov açlığın ilk olarak Hıristiyanları oturdukları yerlerden kaçışa ittiğini, sonradan da onları Kudüs'e yönlendiren kurtarıcı dini ruh hallerini şiddetlendirdiğini düşünmektedir. O, Batı şövalyelerini "yırtıcı", "maceraperestler" olarak nitelendirmiştir⁶⁷. Egorov'un düşüncesine göre şövalyeler "emlak ve mülk" aramışlar⁶⁸; "doğu illerinin zenginliğini kendilerine çekmek" istemişler ve sonuç olarak da "soygun için umuda" sahip olmuşlardır⁶⁹. Zaborov, Egorov'un ileri sürdüğü bu fikirlerden bazılarını desteklerken bazılarının derin hatalarla dolu olduğunu söylemektedir ki bunu söylemesindeki neden Egorov'un materyalizm açısından hadiselerle bakmaması, Burjuvalığı sınırlaması, açlığın sebeplerini derinlemesine tahlil etmemesinden kaynaklandığına olan inancıdır⁷⁰.

Rusya İmparatorluğu döneminde Haçlı Seferleri üzerine yapılan son çalışmalardan en önemlileri O. A. Dobiaş-Rojdestvenskaya'nın çalışmalarıdır: "Западные паломничества в средние века: Ortaçağ'daki Batı Hacıları"⁷¹ ve "Крестом и мечом: Haç ve Kılıç"⁷². Bu eserler her ne kadar 1917 Ekim devriminden sonra yayımlansa da metodolojik olarak Rusya İmparatorluğu dö-

⁶⁵ Egorov, *a.g.e.*, s. 106.

⁶⁶ Egorov, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁷ Egorov, *a.g.e.*, s. 139, 140.

⁶⁸ Egorov, *a.g.e.*, s. 142.

⁶⁹ Egorov, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁰ Zaborov, *a.g.m.*, s. 186.

⁷¹ O. A. Добиаş-Рождественская, *Эпоха крестовых походов* (O. A. Dobiaş-Rojdenstvenskaya, *Эпоха Крестових Походов*), Петроград 1918; O. A. Добиаş-Рождественская, *Западные паломничества в средние века* (O. A. Dobiaş-Rojdenstvenskaya, *Рарадније Паломничества в Sredeniје Veka*), Ленинград 1924.

⁷² O. A. Добиаş-Рождественская, *Крестом и мечом* (O. A. Dobiaş-Rojdenstvenskaya, *Крестом и Мечом*), Ленинград 1925.

neminin bakış açısına ve metodolojisine sahip olmuşlardır. Bu eserlerde aşırı idealizm ve dindarlık ön plana çıkartılmıştır. Nitekim Dobiaş-Rojdestvenskaya haçlı seferlerini “büyük ölçüdeki hacılar” fikri altında incelemektedir⁷³. O haçlı seferlerindeki Papalığın rolünü, Urbanın özverili hayalini, İtalyan Normanların siyasi amaçlarına karşı koyarak idealize etmektedir⁷⁴. Zaborov’a göre Dobiaş-Rojdestvenskaya’nın yukarıda isimlerini verdiğimiz bu çalışmaları Rus tarihçilerinin haçlı seferleri hakkında yazdıklarını bir adım geriye götürmüştür. Zira Dobiaş-Rojdestvenskaya, 11. yüzyıldaki sınıf mücadelelerinin alevlenmesinin üzerini kapatmakta, Hıristiyanlığın maddi hayatın şartlarını kötüleştirmesini reddetmekte ve onların birinci haçlı seferleri sırasındaki sıkıntılarını küçültmektedir. Yine Zaborov’a göre Dobiaş-Rojdestvenskaya’nın çalışmalarında haçlı seferleri hakkında oldukça ilginç gerçekler olmasına rağmen “*bu çalışmalar Marksizm için tamamen yabancı ve bizim için de tamamen kabul edilemez haldedir*”⁷⁵ demektedir.

Çalışmamız sırasında Sovyetler Birliği döneminin Haçlı seferleri noktasında yetiştirdiği en önemli ilim adamı olan Zaborov’un bu seferlerin çıkış nedenlerine bakış açısı dönemin siyasi düşüncesine uygun olmuş ve bu seferleri ekonomik sıkıntılar, sınıflar arasındaki mücadeleler ve sosyal tabakalaşmaya bağlamıştır.

Kısacası Haçlı seferleri Rus tarih yazımında önce Panslavizmin öne çıktığı bir dönemde ele alınmış ve özellikle dördüncü haçlı seferi hakkında orijinal ve detaylı görüşler ileri sürülerek ispatlanmıştır. Rus tarihçileri kendilerine göre Batı Avrupa araştırmacılarının eskimiş bakış açılarını eleştirerek haçlı seferlerine daha farklı bakmayı başarmışlardır. Rus Ortaçağ tarihçileri haçlı seferlerini “*Tanrı’nın Yüceliği*” halesinden kopararak, şövalyelik, sömürgecilik özelemleri ve Batı Avrupa ülkelerinin kral ve prenslerinin arzuları çerçevesinde gerçekleştiğini ispata çalışmışlardır. Sovyetler Birliği döneminde ise ideolojik anlayışın da etkisi ile Haçlı Seferlerinin sebeplerini genel olarak sınıf mücadelesi, sosyo-ekonomik nedenler, kentsel büyüme, feodal köylülüğün Hıristiyanlığa bağlı güçlenmesi gibi sebepler üzerinden ele almışlardır.

⁷³ Dobiaş-Rojdestvenskaya, *Epoha Krestovih Pohodov*, s. 2.

⁷⁴ Dobiaş-Rojdestvenskaya, *Epoha Krestovih Pohodov*, s. 30.

⁷⁵ Zaborov, a.g.m., s. 188; Dobiaş-Rojdestvenskaya, *Epoha Krestovih Pohodov*, s.10- 14; Dobiaş-Rojdestvenskaya, *Zapadniye Palomniçestva v Srediniye Veka*, s. 38.

Kaynakça

- Безобразов, П., “Боэмунд Тарентский (Bohemond Taranto)”, *ЖМНП*, 1883, ч. ССХХVI, s. 37-119.
- Бильбасов, В. А., *Крестовый поход императора Фридриха II*, СПб., 1863.
- Добиаш-Рождественская, О. А., *Эпоха крестовых походов*, Петроград, 1918.
- _____, *Западные паломничества в средние века*, Ленинград, 1924
- _____, *Крестом и мечом (Krestom i Meçom)*, Ленинград, 1925.
- Егоров, Д. Н., *Крестовые походы*, ч. I, М., 1914.
- Грановский, Т. Н. *Латинская империя*, Соч., т. II., М. 1856.
- Греков, Б. Д. “История древних славян в работах В. Г. Васильевского”, *ВДИ*, 1939, № 1.
- Küçüksipahioğlu, Birsel, “Dördüncü Haçlı Seferi ve İstanbul’un Ele Geçirilmesi”, *Byzantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*, Ed. M. Arslan-T. Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 335-348.
- _____, “İstanbul’un Lâtinler Tarafından İşgali ve Zaptı”, *2005-2006 Fatih Sempozyumu I-II Tebliğler*, İstanbul 2007, s. 126-135.
- Лаврентьевская летопись*, СПб.,
- Медовиков, П., *Латинские императоры в Константинополе и их отношения к независимым владетелям греческим и туземному народонаселению вообще*, М. 1849.
- Митрофанов, П., “Изменение в направлении четвертого крестового похода”, *Византийский Временник*, т. IV, s. 461-523, СПб., 1897.
- Назарова, Е., “Крестовый поход на 1240 г. (организация и планы)”, *Восточная Европа в исторической ретроспективе*, М., 1999.
- Стасюлевич, М. М., *История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых*, т. 1-3, СПб, 1863.
- Удальцов, В., “К вопросу об оценке трудов акад. Ф. И. Успенского”, *Вопросы истории*, 1949, № 6.
- Успенский, Ф. И., *История крестовых походов*, СПб., 1901.
- _____, *История Византийской империи*, т. III, М-Л., 1948.
- Васильевский, В. Г., *Труды (Trudi)*, т. I, СПб, 1908; т.IV, 1930.
- _____, “Образование второго Болгарского царства Федора Успенского”, *ЖМНП*, ч. 204, СПб., 1879, стр. 337-348.

В. Г. Васильевский, “Византия и печенеги”, *Избранные труды по истории Византии*, кн: 1, М. 2010.

Заборов, М. А., “Крестовые походы в русской буржуазной историографии”, *Византийский Временник*, Том: 4 (29), 1951.

<http://www.emc.spb.ru/allkonkurs>, erişim tarihi 22.05.2016.

http://history-paradox.ru/krest_pohody.php (erişim tarihi 22.05.2016).